

YENİ ŞEHİRLER KURMAK *Ufkî Şehir*

ŞEVKET ERCAN KIZILAY

R

BUGÜN itibariyle içerisinde yer aldığımız neoliberal kent düzeninde kentlerin büyük bir saldırı altında olduğunu tespit etmek gerekiyor. İnsanlık tarihi içerisinde süzülerek günümüze ulaşan ve büyük bir medeniyet birikimini ifade eden kent (Mumford, 2007) çözülmekte. Kentler parçalanıyor ve birbirinden kopuk adacıklara bölünüyor. Plansız ve kontrolsüz bir şekilde kent sürekli olarak büyüme eğiliminde. Böyle bir düzen kentlerin sürdürülebilirliğini riske atıyor. Kenti oluşturan özelliklerden biri olan kamusal alanın bir ifadesi olan komşuluk ortadan kalkıyor. Kentliler birçok “yeni kabilelere” bölünmüş durumda ve her kabile de kendi bölgesinde steril bir şekilde yaşamaya çalışıyor (Maffesoli, 1996).

Kentin bir cüzü olan mahallenin böyle bir kent düzeninde yaşaması mümkün olmuyor (Alver, 2013: 62-67). Kent artık bir korku nesnesi olmakta ve kentliler de kentten kaçma eğilimi gösteriyor. 1970’li yıllardaki banliyöleşme süreçleri ile başlayan bu kentten kaçış süreci, bir yürüme mekânı olan sokakların yerini otomobilin mekânı olan caddelere bırakmış durumda. Modern kentin âlâmet-i fârikası olan bulvarlaşma süreçleri (Harvey, 2003; Cansever, 2016: 55,97) modern ve çağdaş kentin olmazsa olmazı haline getirildi. Bir tarihi eser olan Beyazıt Meydanı’nın Tanzimat’tan itibaren İstanbul’u Paris’e benzetmek amacıyla bulvarlaştırılmaya çalışılması böyle bir kültürel şizofreninin en temel göstergelerinden sayılabilir (Ayvazoğlu, 2012: 218).

Literatürde çokça ifade edildiği gibi kent demek medeniyet demektir. Ancak buradaki medeniyetin tek değil, çoğul olduğu ifade edilmelidir. Her ne kadar insanlık tarihinin evrensel ve ortak bir hafızası ve bu hafızanın bir ürünü olarak ortak bir mirasın paylaşıldığı söylenebilir de, bu yerel medeniyetlerin var olduğu gerçeğinin üstünü örtmemelidir. Medeniyet sadece Batı’nın kültürel hegemonyasının bir argümanı değildir. Bunun böyle olması modernite süreçlerinin Batı dışı coğrafyalara kurduğu tahakküm süreçleri ile gerçekleşmiştir. Batı dışı olan “çoğul modernlikler” bulunmaktadır (Eisenstadt, 2003).

“Bizim” şehirlerimiz bugün hangi medeniyete bağlıdır? Tanzimat dönemi ne kadar Türk-İslâm medeniyetine mensup olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak Tanzimat ile birlikte radikal bir kırılma yaşanmıştır. Tanzimat ile birlikte Batı medeniyetinin kültürel ölçütleri temel parametre olarak kabul edilmiş ve bundan kentler de nasibini almıştır. Kentler ve özellikle de İstanbul hızla Batılılaşma

süreçlerine teslim edilmiştir. Bilge düşünür-mimar Turgut Cansever bu zihniyet kırılmasını “ölçü bozulması” kavramı ile izah etmektedir (Cansever, 2016, 47-48). Bu ölçek değişmesi ile birlikte İstanbul Parisleştirilmeye çalışıldı. Paris’in baş mimarı Henri Prost İstanbul’u imar etmek için Cumhuriyet döneminde istihdam edildi. Tamamen arkeolojik bir bölge olan Tarihî yarımada Yahya Kemal’in ifadesiyle “kör kazma”ya teslim edildi. Birçok tarihi eser ve medeniyet eseri kör kazma eliyle ortadan kaldırıldı (Ayvazoğlu, 2012: 19). Tüm bu ekolojik tahribatların meşruiyet ilkesi ise “çağdaş” ve “medenî” şehirler inşa etmek olmuştur.

Tanzimat ile başlayan ve Cumhuriyet dönemi ile birlikte radikalleşen tepeden inmeci modernleşme süreçleri her zaman “aşağıdan muhalefet” ile karşılaşmıştır. Selimiye Kışlası’nın inşasına karşı gerçekleştirilen protestolar bunun en temel göstergelerindendir (Cansever, 2016: 48). İlk olarak Osmanlı elitlerini temsil eden yönetici zümresinde görülen bu “ölçü bozulması”na karşı halk katmanlarından gelen birçok itiraz bu bağlamda yani aşağıdan muhalefet merkezli kent hareketi çerçevesinde değerlendirmek gerekiyor. Bu yönüyle kent hareketlerinin temelde Osmanlı modernleşmesi ve İstanbul’un Batılılaştırılmasına karşı mobilize olduğu ifade edilebilir. Bu mobilizasyonun da sınıfsal olarak özellikle heterojen, çoğul halk kesimlerinden gelmesi de oldukça ilginç bir duruma işaret ediyor. Bunun açıkçası “aşağıdan tarihi” yazılmayı bekleyen bir arşiv niteliğindedir.

Modernleşme süreçleri ile birlikte başlayan bu saldırı ve istila hareketi günümüzde de neoliberal kent ideolojisi üzerinden devam ediyor. Bu neoliberal saldırı tüm insanlık tarihinde medeniyet birikiminin ürünü olan kentleri hedef alıyor. Bu

sadece İstanbul özelinde gerçekleşen yerel bir vak'a değil, dünyanın tümünde "medeniyet birikiminin ürünü olan kentleri" hedef alıyor. Londra, Paris, Roma, Atina, İstanbul vb. için geçerli bir tanımlamadır bu. Amerikan kentleri için ise geçerli değildir. Çünkü Amerikan kentleri "medeniyet birikiminin ürünü" değildir. Yapay, tarihsiz ve hafızasız kentlerdir Amerikan kentleri. Jean Baudrillard'ın *Amerika* kitabında gündelik yaşamın birçok epizodunu gözlemlediği gibi postmodernitenin mekânlarıdır Amerika (Baudrillard, 1988). Modernite Avrupa iken, postmodernite Amerika'dır. Ancak tüm "dünya" Avrupa ve Amerika'dan ibaret değildir. Medeniyet tek değil, çoğuldu.

Dolayısıyla medeniyetlerin şehir telakkileri her bir medeniyetin kendi tarihselliğinin birikimi ile oluşur. Bu kentin evrensel kurallarının olduğu iddiası ile çelişmez. Daha çok her bir medeniyetin şehri nasıl biçimlendirdiği ile ilgilenir. Dolayısıyla biz bir gözlemci olarak bir kente baktığımızda o kentin hangi medeniyetin bir ürünü olduğunu hemen anlayabiliriz. Çünkü kent kimliği ile medeniyet telakkisi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu anlamda kimliği olmayan bir kent ise zaten düşünülemez.

Kent saldırı altında derken aslında kastedilen anlam burada düğümlenmektedir. Kentlerimizin bugün itibarıyla bir kimliği bulunuyor mu? Her şeyin epizodik olduğu, hafızasız mekânlardan oluşan, şimdiki zamanın antropoloğu Marc Augé'nin (1995) ifadesiyle "yer-olmayanlar"dan oluşan bir kentte "kimlik"ten bahsedebilir miyiz? Kimlik için bir "sahiplenme" gerekir. Modernitenin şairi Baudelaire "üslup" sorunundan bu bağlamda bahsetmiştir. Kimlik, Benjamin'in sanatın bir koşulu olarak gösterdiği "aura"nın bir yansımasıdır. Kimlik bu anlamda kitlesel bir kategori değil, tekil, moleküler ve eş-

siz olana referans verir. Kimlik metaforik olarak "meşrep" kavramı ile karşılanabilir. Buna göre her insan bir âlemdir. Bu Levinas'ın kimlik kavramı ile insan yüzü arasında kurduğu ilişkisel korelasyonu akla getirmektedir. Levinas'a göre kimlik demek tekillik demektir. Kimsenin yüzü kimsenin yüzü ile aynı değildir. Levinas'a göre kimlik yüz demektir.

Tüm bunlar pekâlâ kentler için de söylenebilir. Dünyada bir başka Ankara ya da İstanbul bulunmuyor. Peki, İstanbul'un kimliği nasıldır? Ankara'nın nasıldır? Üslupları nelerdir? Yüzleri nasıldır? Buradan bakıldığında kentlerin bir kimlik krizi içerisinde olduğu görünür oluyor. Kimlik krizi İstanbul'un modern zamanlarda Parisleştirilmesi, postmodern zamanlarda New Yorklaştırılmasıdır. Kimlik krizi varsa medeniyet yoktur. Gökdelen kimliksizdir, dolayısıyla medeniyet değildir.

Dolayısıyla medeniyet mefhumunu normatif bir kavram olarak sabitlemek gerekiyor. Medeniyet normatif bir kavramdır ve barbarlığa karşıdır. Bu ise evrenselidir. Dolayısıyla hiçbir etno-merkezciliğe hapsedilmemelidir. Hikmet evrenselidir, zaman ve mekâna göre değişmez. Yunan medeniyetinin oluşturucu mütefekkirle-

rinden olan Platon'un da bahsettiği üzere şehir kurmak bir hikmet işidir. Eğer ölçüt olarak hikmet nosyonundan hareket edersek mevcut kentleri hikmet perspektifiyle değerlendirmek gerekiyor. İşte bu açıdan bakıldığında günümüzün postmodernleşen kentlerinde hikmet kavramı artık "müzelerde" aranması gereken bir kavram haline gelmiştir. Kentin içerisinde hikmetli bir alan kalmamıştır. Bir şehir turistlerden oluşmaz. Turistler mekânı tüketirler. Bauman'ın vurguladığı gibi turist postmodern tip'in prototipidir. Evliya Çelebi ise bir turist değildi.

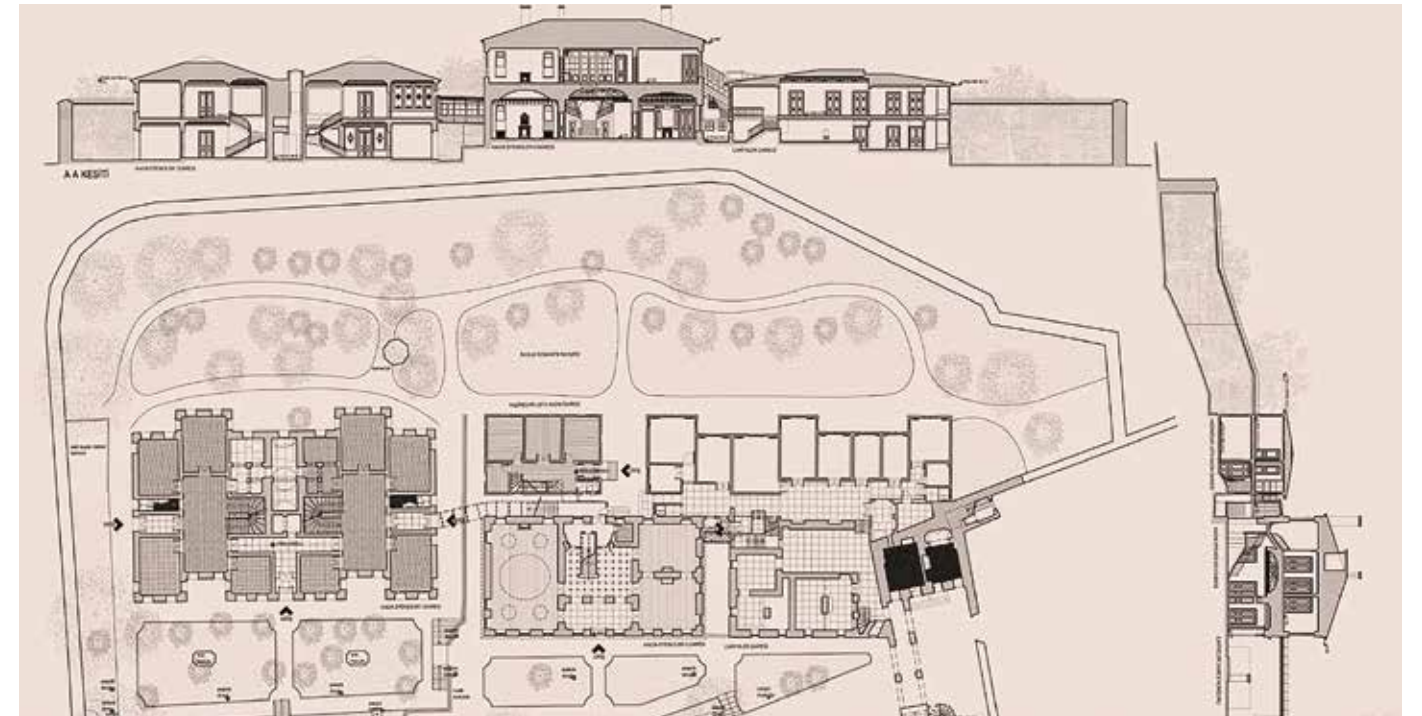
Mütefekkir-mimar Turgut Cansever'in "ufki şehir" kavramı ile anlatmak istediği gerçekliği bu teorik bağlamdan çıkarmak mümkündür. Ufki şehir bu anlamda her şeyden önce Batı medeniyetinin kent ideolojisine bir itirazdır. Mülksüzleştirici bu saldırıya karşı Türk-İslâm medeniyetini sahiplenmektir.

Ancak günümüz postmodern kentini Batı medeniyetinin ürünü saymak da oldukça sakıncalı bir yaklaşımı ifade ediyor. Günümüz postmodern kenti aynı zamanda Batı medeniyetinin de bir krize girdiğini gösteriyor. Çünkü bu postmodernizm kavramının doğası ile alakalı bir durumu ifade ediyor. Postmodernizm el

attığı her alanı dönüştürüyor. Postmodernizm istila edicidir, asimile eder ve yeniden üretir. *Postmodernizm ve Öteki* kitabında Ziyaüddin Serdar'ın (2001) ifade ettiği gibi, bir sömürgecilik olan postmodernizm önce hafızasızlaştırır, sonra yeniden hafızalandırır.

Cansever birçok çalışmasında Tanzimat döneminden itibaren yaşananları bir "ekolojik tahribat" örneği olarak değerlendirir. Yıkım, planlama ve bunların neredeyse ortadan kaldırır bir niteliktedir (Cansever, 2016: 51). "Apartman yığınları" bu zihniyetin bir sonucudur. "Apartman yığınları", "mimari ve kültürel çirkinlikler" olduğu kadar aynı zamanda "yoğun yerleşmeler" olarak "fiziki ve biyolojik kirlilik ortamları" oluşturmaktadır (Cansever, 2013: 148).

Şehirler Türk-İslâm medeniyetinde "Allah'ın azametinin ve Cemâl sıfatının tecelli ettiği yerler"dir (Cansever, 2013 8). Ancak bugün mevcut durum ise bunun tam tersidir. Günümüz kentleri "Allah'ın azametine" meydan okunan yerler haline gelmektedir. Hâlbuki şehircilik dünyayı güzelleştirmenin bir aracıdır. Kent toprağı asla rant getiren bir arsa olarak görülmez. Ona göre her evin bir şahsi-

yeti vardır, her ev bir âlemdir (Cansever, 2013: 151). Cansever bir konut sorununun olduğunu asla inkâr etmez. Konut sorunu vardır (Cansever, 2013: 147) ve buna ancak “Türk Evi” olarak tanımladığı çerçeve içerisinde bir çözüm bulunmaktadır. Cansever’e göre bu iddiaların hepsi gerçektir ve verilere dayanmaktadır. Asla spekülâtif değildir.

Ancak mevcut (kentsel) gerçeklik ile Cansever’in bahsettiği gerçeklik arasındaki mesafe ve fark radikal düzeydedir. Bugün bile kentle uğraşanlar arasındaki herhangi bir informal görüşmede Cansever’in görüşlerinin “ütüpik” olması vurgulanan bir nokta oluyor. Ancak Cansever’i çalışan ve onun takipçisi diyebileceğimiz akademisyen-mimar İbrahim Düzenli danışmanlığında yürütülen bir çalıştayda Cansever’in bahsettiği “ufki şehir” tamamen uygulanmıştır. Akarar’da her şeyiyle sadece uygulanmayı bekleyen proje hazır durumdadır. Bu noktadaki çalışmalarının tüm detaylarını bir kitapta anlatılır (Düzenli, 2016). Bizim gibi “ufki şehir” meselesini sorunsallaştıran araştırmacılar açısından “ufki şehrin” uygulanabilir olmasını göstermesi açısından bu kitabın çok katkı vereceği öngörülebilir.

Ufki şehir net olarak söylemek gerekirse “dikey şehirleşmenin” doğrudan karşısında konumlanıyor. Dikey şehirleşmenin bir “paradigma” olduğundan bahsediyor. Bunun asla bilimsel zorunluluklar ile izah edilemeyeceğini savunuyor. Meselenin aslında “yaşam tarzı” ve

“dünya görüşü” ile ilişkili olduğunu ifade ediyor.

Ufki yoğun yerleşme fikri aslında Le Corbusier tarafından da önerilen bir yöntem. Şakûli yoğun yerleşmeye karşı bir şekilde geliştiriliyor (Cansever, 2016: 79). Ufki yoğun yerleşme “bahçeli ev” merkezli bir imar faaliyetini ifade etmez. “Bahçeli evler sistemi”nden ziyade “bahçesi, avlusu” olan evler ön plandadır. Cansever Bursa örneğinde 120 metrekarelik bir evin 40-50 metrekarelik bir bahçesinin olduğunu ve bunun da ailenin ihtiyaçlarını karşıladığını belirtmiştir. Bursa’da “bahçesi, avlusu” olan ev örneğinde olduğu gibi hektar başına 400 kişi yaşayabilmektedir. Bu özellikle toprak israfının önlenmesini sağlamaktadır (Cansever, 2016: 80).

Ufki şehir fikriyatında önemli bir yer teşkil eden bir diğer isim de Frank Lloyd Wright’dır. Wright’ın 1940’larda gündeme getirdiği Broad Acre City projesinde evleri 3-5 dönümlük araziler içerisine yerleştiriyordu. Bunda dünya satınının çok büyük olduğu düşüncesi hakimdir. Wright’a göre tüm dünya nüfusunu arza yerleştirmek mümkündür. Cansever 1960’li yıllarda Alanya’nın bunun için çok uygun bir bölge olduğunu belirtiyor. Aydın Germenle bir hesap yaptıklarını, bu hesaba göre de Ankara’nın kuzey-güney istikametinden bir çizgi çekerek Ege Denizi ile bu arada kalan dağların da ova olarak düşünüldüğünü de hesaba kattığımızda bu alana tüm dünya nüfusunun yerleştirilebileceğini ifade ediyor. Bu tes-

pitler öyle üstünkörü geçilebilecek görüşler değildir. Sadece bu görüşler bile dikey şehirleşmenin tarım arazilerinin az olduğu gerekçesiyle yapıldığını yanlışlamaya yeterdir (Cansever, 2016: 81).

Ufki şehir tartışması temel olarak “tutumlu kent” sorunsalı ile ilişkili bir kavramdır. Kent ile ilgili bütün toplantılarda tartışılan merkezi bir konu “sürdürülebilirlik” sorunsalıdır. İçerisinde tıkıştırıldığıımız ve yaşadığımızı zannettiğimiz kent ne kadar sürdürülebilir? Bu kentin sürdürülebilir olmadığını neredeyse herkes iddia ediyor. Neredeyse bu kentten memnun olan kimse yok gibi. Kent sosyolojisinin demirbaş kavramlarından biri olan 1970’li yıllardaki “banliyöleşme” fırtınası neden yaşanmıştı? Kentliler neden “kentten” kaçıyorlardı? Kentin çeperindeki arazilerde “bahçeli ev sistemini” neden geliştirmişlerdi? Bunlar üzerinde uzun uzadıya durup düşünmemiz gerekiyor.

Kentlerin sürdürülemezliğine çare olarak “tutumlu kent” modelleri geliştirildi. Bu konudaki en önemli isimlerden biri olan Soler’in yaklaşımı bu bağlamda değerlendirilmektedir. Ancak Cansever’in Soler’in projesini hem incelediğini hem de itiraz ettiğini biliyoruz. Cansever bu anlamda tüm dünyada tutumlu kent modelini savunanlar arasındadır denilebilir. Ancak bu noktada kendisine özgü bir yaklaşımı bulunmaktadır.

Cansever, kısaca ve doğrudan ifade etmek gerekirse, tutumlu kent modelini Osmanlı şehrinin çıkarmaktadır. Bu tabii ki Osmanlı şehrinin tıpkısının

Her şeyin epizodik olduğu, hafızasız mekânlardan oluşan, şimdiki zamanın antropoloğu Marc Augé’nin ifadesiyle “yer-olmayanlar”dan oluşan bir kentte “kimlik”ten bahsedebilir miyiz?

XVI. yüzyıla tarihlenen Panvinio'nun gravürüne göre Hipodrom ve çevresi.

ekolojik bir çözümlemeye ihtiyaç duyuyoruz. Talepten bağımsız bir şekilde aşırı pahalı konut üretimine dayalı bir ekonomi kriz meyilli olmaya devam edecektir. Harvey'in belirttiği üzere bu kadar aşırı bir konut üretimine dayalı bir ekonomik işleyiş “konut balonunun patlaması” ile neticelenecektir.

Konut ev'e dönüştürülmeli, kent de şehir niteliği kazanabilmelidir. Komşuluk ilişkileri korunmalı ve yeşatılmaya çalışılması lazımdır. İhtiyaçtan fazlasının tüketimine dayalı israf ekonomisi terk edilerek, daha sade ve mütevazı, ekolojik bir yaşam tarzının “genel kültür” haline getirilmesi lazımdır. Konutun temel bir barınma hakkı olduğu unutulmamalıdır. Zenginlerin ve fakirlerin neredeyse birbirlerinden tamamen ayrı dünyalarda yaşadığını gösteren kentsel alandaki mekânsal segregasyon ve buna bağlı konut üretim pratikleri (güvenlikli siteler) terk edilmelidir.

Bunun için kentsel alanlar âcilen bölgeleştirilerek kentin çeperindeki boş araziler arsa haline getirilerek yeni mahalleler inşa edilmelidir. Bu oluşturulacak yeni mahalleler de dikey şehirleşme kesinlikle olmamalıdır. Cansever'in konut soruna bir çözüm olarak önerdiği “Türk Evi” model alınmalıdır. Bu modele bağlı olarak geliştirilecek ev ve buna bağlı mahalle projeleri ile yeni şehirler inşa edilmelidir. Bugün itibariyle tamamen Turgut Cansever'in görüşlerinden hareketle nüfusu 25 bin olarak belirlenmiş bir mahalle projesi hazır hâldedir. Uygulanmasının önünde hiçbir bilimsel engel bulunmamaktadır.

Eğer bu gerçekleştirilirse bundan tüm aktörler kazançlı çıkacaktır. Bu şehirleşme hareketinden toplumun tüm kesimleri (özellikle alt sınıflar, kent yoksulları) olumlu etkilenecektir. Diğer yandan modernleşme sürecinde uygulanan yanlış politikalarla ötürü bir türlü engellene-

meyen büyükşehirler üzerindeki nüfus ve demografi baskısı azalacaktır. İstanbul merkezli kalkınma diğer bölgelere aktarılacaktır. Almanya modelinde olduğu gibi yıldız kümesi merkezli bir örgütlenmeye gidilmesi, her bir “metropolitan bölgeyi” çekim merkezi haline getirecektir. Dolayısıyla konut üretimini artık İstanbul merkezli olmaktan çıkarak özellikle Anadolu coğrafyasında yeni şehirler inşa etme meselesine yoğunlaşmak zorundayız.

Tam olarak söylemek gerekirse yeni şehirler inşa etmek gibi bir mecburiyetimiz var. Bu iş öncelikle şehrin bir cüzü olan mahalleden başlanmalıdır. Her bir mahallenin de birbiriyle eklemlenmesi ile ortaya şehir çıkmalıdır. Bu da ancak ufki şehir paradigması ile gerçekleştirilebilir. Şehir demek de medeniyet demektir. Medeniyet ise güç demektir. Ürettiğiniz şehirler sizin medeniyetinizin ölçüsüdürler. Bu da bir kimlik meselesidir. Bizim böyle bir medeniyet birikimimiz var, bundan kimsenin bir şüphesi yok. Bu toprakların belki de en zor zamanlarında bile Turgut Cansever gibi mimar çıkıyor ve bu kadar değerli fikri ortaya atabiliyor. Ancak Cansever'in hayat hikayesine en sıradan bir bakış bile, onun tüm karar aşamalarında nasıl diskalifiye edildiğini anlayabilir. Eğer zamanında Cansever'e kulak verilseydi bugün sözgelimi İstan-

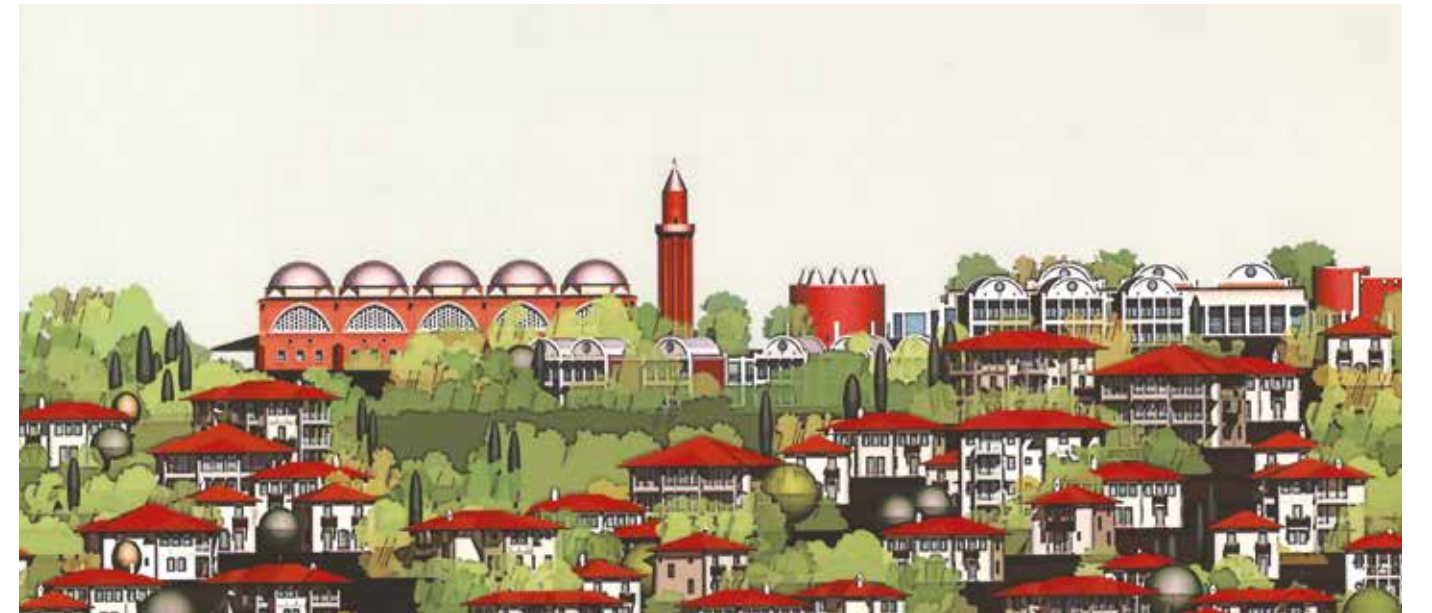
bul bu kadar ucubeleşir miydi? İstanbul'u bu şekilde planlayanların sonucunda bu kadar insan, hayatının önemli bir kısmını trafikte geçiriyor ve bu kadar ulaşım maliyetini bir hiç uğruna israf ediyor. Bu kadar çok altyapı maliyeti, ulaşım harcaması, işletme maliyeti vs. hangi şehirçilik ilkesi ile açıklanabilir, bunu anlamak zor.

Dünyanın birçok gelişmiş ülkesinde yatay şehirleşme benimsenmişken bizde bu kadar yoğun oranda dikey şehirleşmenin oluşması üzerine düşünülmelidir. Bunda zihniyet faktörünün etkisi olmakla birlikte, rant süreçlerinin temel belirleyici olduğu görülmektedir. Dolayısıyla âcilen kentsel toprağı rant aracı olarak gören yaklaşımın terk edilmesi gerekiyor. Recep Bozlağan'ın ifade ettiği gibi oldukça dar alanlarda sıkışmış bir şekilde yaşıyoruz. Belediyeler her ne kadar yasal mevzuattan olumsuz etkilenseler de âcilen arsa üretmeleri gerekmektedir. Bir spekülâtif kazanç biçimi olarak rantın bu kadar belirleyici olmasının önüne ancak daha fazla arsa üreterek geçilebilir.

Oluşturulacak olan bu arsalarda da yeni şehirler inşa edilmelidir ve bu kesinlikle ufki yerleşim perspektifi ile yapılmalıdır. İnsanlar bugün bahçesi olan evi talep etmektedirler. Apartman yığınlarından memnun değildirler. Bu yöntem sayesinde alt sınıf üyelerinin dahi evleri bir mimarın

elinden çıkmış olacaktır. Günümüz teknolojisinin son yöntemlerine göre yapılmış olacak, ciddi oranda enerji tasarrufu yapılmış olacak ve israfın da önüne geçilmiş olunacaktır. Bunun ise ülke ekonomisine katkısı olduğu kadar, toplum huzurunun artmasına da katkıları olacaktır. Ufki yerleşim yoluyla mekânsal eşitsizlik azalacak, komşuluk artacak, yardımlaşma ve dayanışma merkezli ilişki ağları devreye girerek, toplumsal kalkınma da sağlanmış olacaktır. Bunlardan ötürü bu kentsel reform sürecine âcilen başlanması ve herkesin sorumluluk alması bir zorunluluk olarak önümüzde durmaktadır.

- KAYNAKÇA**
- Beşir Ayvazoğlu, *Üçüncü Tepede Hayat: Beyazıt Meydanı'nın Derin Tarihi*, Kubbealtı Neşriyat, 2012
 - David Harvey, *Paris, Capital of Modernity*, Routledge, 2003.
 - Halil İbrahim Düzenli, *Ufki Şehir*, Klasik Yayınları, 2016.
 - Jean Baudrillard, *America*, Verso, 1988.
 - Köksal Alver, *Mahalle*, Hece Yayınları, 2013.
 - Lewis Mumford, *Tarih Boyunca Kent*, çev. Gürol Koca ve Tamer Tosun, Ayrıntı Yayınları, 2007.
 - Marc Augé, *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, Verso, 1995.
 - Michel Maffesoli, *The Time of the Tribes*, Sage Publications, 1996.
 - S. N. Eisenstadt, *Comparative Civilizations and Multiple Modernities*, Brill, 2003.
 - Turgut Cansever, *İslam'da Şehir ve Mimari*, Timaş Yayınları, 2013.
 - Turgut Cansever, *Dünyayı Güzelleştirmek*, Timaş Yayınları, 2016.
 - Ziyaüddin Serdar, *Postmodernizm ve Öteki: Batı Kültürünün Yeni Emperyalizmi*, çev. Gökçe Kaçmaz, Söylem Yayınları, 2001.

Turgut Cansever'in Ankara Ballıkuyumcu Toplu Konut Alanı Projesi'nden kesit, 2001.